

FOLKLORNO NASLEĐE RAVNIH KOTARA I BUKOVICE - ZNAČAJAN POTENCIJAL ZA TURISTIČKA KRETANJA

Sažetak

Folklorno nasleđe predstavlja važan segment kulturne baštine koji ne samo da čuva identitet lokalnih zajednica, već igra važnu ulogu u razvoju turizma. Ovaj rad istražuje povezanost folklornog nasleđa i turizma u regionima Ravni kotari i Bukovica, u Hrvatskoj, analizirajući kako se tradicionalni običaji, plesovi, muzika, zanati, tradicionalna hrana i prehrambeni proizvodi mogu iskoristiti za promociju turizma. Kroz pregled postojećih pozitivnih turističkih praksi i inicijativa u svetu, ukazuje se na potencijal za održivi razvoj turizma koji uvažava i štiti folklornu baštinu. Rad ukazuje na značaj folkloru u turizmu, koji može doprineti očuvanju tradicije i poboljšanju ekonomske situacije lokalnih zajednica.

Ključne reči: kulturno nasleđe, folklorno nasleđe, turizam, Ravni kotari, Bukovica

Uvod

Ravni kotari i Bukovica su najseverniji deo Dalmacije i predstavljaju južne krajeve Republike Hrvatske. To je područje koje je omeđeno sa dve reke, Zrmanjom i Krkom. Bukovica je na severu omeđena rekom Zrmanjom, na zapadu Karinskim morem, a na istoku i jugoistoku rekom Krkom. Kulturni i istorijski centar Bukovice jesu Kistanje, mesto u središtu ove regije, dok se na zapadnim obodima regije takođe nalazi važno sedište, grad Obrovac. Ravni kotari prostiru se od Bukovice, Benkovca i Novigradskog mora na severu do tankog priobalnog pojasa od Zadra do Skradina (ušća Krke) na jugu odnosno od zaleđa Zadra na zapadu do zaleđa Skradina na istoku³.

Dalmatinski poljoprivrednik je od početka poljoprivredne proizvodnje bio osuđen na nepoljoprivredno zemljište, jer se udeo poljoprivrednog zemljišta kreće svega oko 13%. Ozbiljnija poljoprivredna proizvodnja u Dalmaciji je započela pre oko 10.000 godina, a intenzivira se krajem neolita, pre oko 8.000 godina. Vinova loza, maslina, vode, povrće, žitarice te ovce, koze i goveda temelj su dalmatinske poljoprivrede, a stari maslinici, vinogradi, livade, pašnjaci, oranice, vrtovi, vrtače te izvorne sorte i rase ključne su za nastanak dalmatinskih krajolika i očuvanje celokupne biološke raznolikosti.

Turistička kretanja, bilo kog tipa, nezamisliva su bez kontakta sa kulturnim dobrima. Kulturna dobra su stvari i tvorevine materijalne i duhovne kulture koja imaju takva svojstva da zadovoljavaju deo ili ukupnu kulturnu potrebu savremenog čoveka⁴. Svojim osnovnim

¹ Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, tatjana.pivac@dgt.uns.ac.rs

² Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, ivana.blesic@dgt.uns.ac.rs

³ Pivac, T., Božović, T. (2021): Stanje i mogućnosti za razvoj izletničkog turizma na području Dalmatinske Bukovice i Ravni Kotara zasnovanog na kulturnim motivima, Hrvatsko-srpski odnosi u 20. veku, Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje, Novi Sad, ISBN 978-86-88983-99-0, 149-165

⁴ Tomka, D. (1998): Kultura kroz prostor, vreme i turizam. Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad.

svojstvima kulturna dobra su sastavni deo života čoveka, ona utiču na kulturaciju i obogaćenje duhovnosti čoveka. Kao takva, ona su neizbežan deo turizma.

U zavisnosti od fizičkih, umetničkih, kulturnih, istorijskih svojstava, kao i u zavisnosti od mogućnosti turističke prezentacije, kulturna dobra se mog podeliti u više grupa:

- Arheološka nalazišta,
- Dela sa spomeničkim i umetničkim svojstvima (dela arhitekture, dela slikarstva i vajarstva...)
- Prostorno kulturno-istorijske celine,
- Znamenita mesta ili spomen obeležja,
- Folklorno nasleđe
- Manifestacione vrednosti
- Ustanove kulture.

Folklorno nasleđe podrazumeva narodnu umetnost koja se spontano razvijala kao deo tradicionalne materijalne i duhovne kulture i zbog toga je veoma privlačno za turiste.

Celokupno kulturno nasleđe može se podeliti na materijalno i nematerijalno. Koncept nematerijalnog kulturnog nasleđa se odnosi na bogatstvo kulturnih tradicija i praksi koje se prenose od jedne generacije do druge.

Nematerijalno kulturno nasleđe se manifestuje između ostalog u sledećim oblastima:

1. Rukotvorine i vizuelne umetnosti koje demonstriraju tradicionalno zanatsko umeće
2. Gastronomija i kulinarska praksa
3. Društvene prakse, rituali i svečani događaji
4. Muzika i scenska umetnost
5. Usmena tradicija i izrazi, uključujući jezik kao nosilac nematerijalnog kulturnog nasleđa
6. Znanja i prakse u vezi sa prirodom i univerzumom⁵.

Nematerijalno kulturno nasleđe je takođe poznato kao „živo“ nasleđe. To znači da se sada praktikuje i stalno se razvija kako bi se zadovoljile potrebe i interesi ljudi u sadašnjosti. To nije nasleđe koje je zamrznuto u vremenu i fiksirano. Ono se održava u životu prenošenjem veština i znanja sa jedne osobe na drugu. Veštine i znanja se obično prenose sa jedne generacije na drugu⁶.

Značaj nematerijalnog kulturnog nasleđa je u tome što je, važan činilac u očuvanju svetske kulturne raznolikosti, koji promoviše, održava i razvija kulturni diverzitet i ljudsku kreativnost.

Svetska turistička organizacija smatra da je turizam izuzetno značajan za nematerijalno kulturno nasleđe, jer kroz svoj razvoj on istovremeno doprinosi identifikaciji, zaštiti i očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa.

Narodni život

⁵ UNWTO (2012): Tourism and Intangible Cultural Heritage, UNWTO, Madrid

⁶ <https://www.heritagefund.org.uk/funding/good-practice-guidance/intangible-cultural-heritage>

U Bukovici i Ravnim kotarima žive izmešani Hrvati i Srbi. Prisutna je izrazita patrijarhalnost: muškarac je zadužen za porodicu, donosi odluke. Radi i sve grube poslove: npr. štavljenje kože kod izrade opanaka. Žena je zadužena za kuću.

Nošnja

Muška nošnja Bukovice sastoji se od kape, košulje, pantalona benevrek, šire tkanine oko pasa, kanice, gornje odeće prsluka krožeta ili kružeta, haljetka s rukavima koporana, čarapa i opanaka oputaša. Muška nošnja Ravnih kotara razlikuje se od bukovičke po pojasu, pasu od struka. Ženska nošnja je simbol identiteta. Nošnje Hrvatica i Srpkinja razlikuju se u detaljima, ali pripadaju istom – dinarskom kulturnom krugu. Nošnja udate žene u Bukovici sastoji se od kvadratne marame za glavu od beloga platna okruge, kratke košulje opleća od belog platna, vunene suknje s prslučićem od domaćeg crnog sukna, carze, tkanice kanice oko struka, tkane pregače, gornjeg haljetka sadaka, nogavica bičava, čarapa nazupaca i opanaka oputaša, u gornjem delu od ovčje, a u donjem od volovske kože. U Škabrnji, u Ravnim kotarima, žene pokrivaju glavu maramom jašmakom, preko kanice se nosi kožni pas litar ili pulijaš, gornja odeća je haljetak bez rukava sadak. U dinarskim nošnjama izuzetno je važan nakit, rađen od staklene paste i metala, od srebra ili posrebrene kositra. To su ogrlica od staklenih zrna, nanizani taliri, mornarska puceta, kitnjaci, svilena vrpca, srebrne igle badače, i simbol gospodarice - privezak za pojas sindžir od žičanih karičica s praljkom, bušilom, ključevima od kuće i konobe i britvom za rezanje hleba. Muškarci se kite ukrasnim pucetima botunima i oružjem zataknutim za višestruki kožni pojas pašnjaču. Pre rata 90-tih godina, nošnja je bila zapuštena i smatrana je znakom prošlih vremena i retrogradnosti, kao i veći deo kulturne baštine. Posle rata, svest o potrebi očuvanja svoje baštine, kako materijalne, tako i duhovne, razvija se i širi. Izrađuju se nove nošnje, održavaju se radionice veza, osnivaju se nova kulturna društva i obnavlja rad starih. Vlasnici etnografskih predmeta ljubomorno ih čuvaju i ne žele se od njih razdvajati⁷.

U kulturno-umetničkom društvu „Vila Velebita“ sa sedištem u Maslenici, izrađuju se nošnje za potrebe članova Društva. Nekoliko članica društva je pohađalo radionice četverokuka, najlepšeg i najkomplikovanijeg dela nošnje za izradu i uspešno se bavi izradom novih nošnji. Radi se i *struka na dvi*, *gajtančidi*, *pisanac* i *zrnčanac*. U Društvu plešu *kolanje*, *stupac*, *brzo kolo*, *kukulešde* i *biranje*⁸.

Nakon rata 90-tih godina, uz obnovu sela **Škabrnje**, pristupilo se i obnovi uništene nošnje. Deo članova KUD-a „Škabrnja“ pohađao je radionice Narodnog muzeja u Zadru i naučio tehnike potrebne za izradu nošnje. Pojedine članice KUD-a naučile su tehniku veza na križide koji se koristi za ukrašavanje ženske marame *jašmaka*. Naučili su vesti *četverokuke* i *osmerokuke* kojima se ukrašava *građa* – traka od čoje na dnu suknje, na koju se raznobojnim koncem vezu ukrasi tehnikom lančanca. Naučili su i tehniku *zaiglavanja* koja se koristi u sredini kockice s četverokukom i tehniku *krpljački*, kojom se ukrašavaju kockice uokolo po rubu. Takođe, članice rade pletenje struke na prački i pletenje gajtana⁹.

Sastavni deo svakodnevnog i svečane nošnje su pletene čarape. Štitile su noge od ozleda, ugriza zmija, od hladnoće, kao i od vrućina. Uz most, u Kaštelu Žegarskom, mala je tvornica čarapa pletenih od vune. Izrađuju se razne vrste čarapa – od tamne vune za svaki dan, čarape od bele vune prošarane tamnijom vunom i potpuno bele čarape za svečane prilike.

Nekad su se opanci izrađivali pletenjem užeta, bez drugih materijala. Kasnije su se počele upotrebljavati zakovice *brukve* i konac. Kopče *šnale* pravile su se od žice. I danas se izrađuju opanke gumaše (od letnjih guma za leto i od zimskih guma za zimu), trike trake – najstariji

⁷ Kremenić, Ozimec, *op.cit.*

⁸ Kremenić, Ozimec, *op.cit.*

⁹ Kremenić, Ozimec, *op.cit.*

oblik obuće, s dva *kajiša* napred i jednim na peti, *vilare* – poluotvorenu nekada mušku i žensku obuću s jednim remenom preko rista noge, i razne vrste opanaka za kulturna društva¹⁰.

Kulturno-umetnička društva

U Bukovici i Ravnim kotarima postoje brojna kulturna društva, koja čuvaju svoju plesnu i muzičku tradiciju, neguju običaje i obnavljaju nošnju i prenose znanje naroda na mlade. Na području grada Obrovca registrovano je 57 udruženja¹¹. Udruženja iz domena kulture su: Kulturno-umetničko društvo “Zrmanja” (Obrovac), Udruga za promicanje kvaliteta življenja “Golubić” (Golubić), Udruga za povijest, suradnju i pomirenje (Golubić), Obrovačko kulturno ljetovanje (Obrovac), Kulturno umetničko društvo Ruža Hrvatska (Gornji Karin), Udruga za kulturu “Prvi korak” (Obrovac), Boćarski klub “Kruševo” (Kruševo), Udruga žena “Kamenica” (Obrovac), Kulturno umetničko društvo “Tradicija” (Bogatnik), Kulturno-umetničko društvo “Žegar” (Bogatnik), Udruga za promicanje obrtništva, zanatstva i malog poduzetništva “Zrmanja” Obrovac, Zavičajno udruženje “Žegar u srcu”.

KUD „Vila Velebita“ iz Jasenice je osnovano 2002. godine i ima 25 aktivnih članova. Plešu kolanje, stupac, brzo kolo, kukulešde i biranje. Organiziraju smotru “Velebite ne daj magli na se”. Godine 2014. održana je 7. smotra. Gostovali su u Bosni i Hercegovini i Sloveniji. Vredno rade ne obnovi svoje nošnje.

KUD „Žegar“ iz Žegara je osnovano 2006. godine i ima mušku i žensku grupu. Plešu zajedničko šetano biračko kolo, a muškarci plešu i gluvo kolo. Neguju muško *groktanje* i zdravicu, pevaju u dvoglasu i troglasu, a žene pevaju čobanske pesme.

Zavičajno udruženje “Žegar u srcu”. Sprovodi razne akcije koje doprinose razvoju Žegara, tačnije jačanju i očuvanju tradicije, jezika, vere i culture. Udruženje planira otvaranje etnološkog muzeja u samom mestu. Žegar u tom smislu ima mnogo da ponudi s obzirom na njegovu burnu historijsku i kulturnu prošlost. Sve ove akcije mogu da upotpune turističku ponudu Žegara. Manifestacija poput “Žegarskih susreta”, koja se održava krajem jula već tradicionalno svake godine privuče veliki broj posetilaca gotovo iz cele Dalmacije.

Kulturno umetničko društvo “Tradicija” je organizator različitih sportskih, kulturnih i verskih manifestacija. Svake godine u organizaciji ovog udruženja se održavaju krajem jula “Susreti u Žegaru”. **Kulturno umjetničko društvo Ruža Hrvatska** nastoji da kroz rad sa decom upoznaju ih sa narodnim običajima, muzikom, bogatom narodnom baštinom. Repertoar obuhvata igre sa pevanjem iz Slavonije, Međumurja, Turopolja i Posavine.

Udruga za promicanje obrtništva, zanatstva i malog poduzetništva “Zrmanja” iz Obrovca podstiče obnovu i održavanje tradicionalnih obrta i zanata; podsticanje razvoja malog poduzetništva; podsticanje prenošenja novih zanatskih vještina na nove članove Udruženja kroz radionički sistem obuke na tradicionalnim i modernim mašinama; organizovano okupljanje i edukaciju članova Udruženja radi ostvarenja cilja; organizovanje izložbi, predavanja, seminara i drugih sličnih skupova na temu podsticaja razvoja obrtništva i preduzetništva u Gradu Obrovcu; podsticanje mladih majstora za osnivanje samostalnih obrta; organizacija manifestacija u zemlji i inostranstvu; ostvarivanje saradnje sa domaćim i inostranim srodnim udruženjima; ostale delatnosti radi ostvarivanja cilja Udruženja u skladu sa zakonom. **Udruga žena “Kamenica”** radi na sledećim aktivnostima: izrada tradicionalnih predmeta i suvenira od gline, izrada ukrasnih predmeta i suvenira od prirodnih materijala, organizacija edukativnih radionica za izradu tradicionalnih i ukrasnih predmeta i suvenira od gline i prirodnih materijala, organizacija i učestvovanje na izložbama, prezentacijama i manifestacijama sa tradicionalnim i ukrasnim predmetima i suvenirima od gline i prirodnih materijala, izrada upotrebnih predmeta od gline i ostalih prirodnih materijala, informisanje

¹⁰ Kremenić, Ozimec, *op.cit.*

¹¹ <https://www.obrovac.hr/udruge>

javnosti o radu i napretku udruženja, jačanje saradnje sa srodnim organizacijama u Hrvatskoj i izvan nje¹².

Tradicionalni proizvodi

Poljoprivredni proizvodi Ravnih kotara i Bukovice se mogu podeliti na poljoprivredne prehrambene proizvode i prerađevine: hranu i piće, kao i na poljoprivredne neprehrambene proizvode. U okviru prehrambenih, široka je paleta proizvoda: meso i mesne prerađevine, mleko i mlečni proizvodi, brašno i pekarski proizvodi, jestiva ulja, masline i prerađevine od maslina, prerađevine voća – suvo voće, pekmezi, džemovi, marmelade; prerađevine povrća – suvo povrće, ukiseljeno povrće, povrće u ulju, kao i med i proizvodi na bazi meda. Nadaleko su poznati: dalmatinski pršut, kaštradina, bukovička jagnjetina, bukovički sir, a tu su i zaboravljeni prehrambeni proizvodi kao: baškot, džem od svežih smokava, smokvenjak, narančini, kotonjada i brojni drugi.

Pića Ravnih kotara i Bukovice su domaći prirodni sokovi, vino, destilati. Maraskino, sok od šipka, ravnokotarska bela i crvena vina, desertno vino prošek, dalmatinska lozovača, travarica, rogačuša, mirtovača, su deo bogate palete.

Presnac - jelo od smese sira i jaja. Danas postoji i manifestacija “Bukovički presnac” u Benkovcu gde se peče presnac za sve posetitelje događaja. Prisnac i presnac, znači „kolač nekiseo, kolač uopšte“, presan hleb.

Tradicionalna jela i pića predstavljaju kulturu i narodnu tradiciju i u okviru gastro-turizma predstavljaju vrhunsku interakciju s ovim prostorom.

Neprehrambeni proizvodi obuhvataju vrlo ranolike tradicionalne proizvoda, od farmaceutskih: lekovitih čajeva, krema i tinktura; duvanskih proizvoda, do predmeta, kao što su: tradicionalna odeća, obuća, torbe, košare, vrše, kožni predmeti (mišine, remenje); čipkarski (čipke), medicarsko-svedarski proizvodi (metle i četke), kao i brojni drugi predmeti poput nakita, instrumenata, kuhinjskih i kućnih predmeta¹³.

Stari zanati

Kovač – u kućama je trebalo imati sve alate koji su bili potrebni za obradu zemlje – motiku, pijuk - capun i sve što je trebalo za uzgoj stoke, jer su se ti predmeti svakodnevno upotrebljavali. Uz ognjište se moralo imati klešta za žar, puhaljku za raspirivanje žara, peku i lopaticu za pobiranje žara. Stoku je trebalo potkovati, da se može kretati po teškom kamenom terenu, označiti zvonima da je se lakše pronađe. Izrađuju se i dalje gvozdeni delovi i alatke – gibnjeve, motike, lemeše, kosore, noževi za sečenje mesa, plugove, za potkivanje konje...

Stolar – jednostavnije drvene predmete znao je svaki domaćin da izradi sam, a ukrašenu preslicu za devojkicu i svaki mladić koji ju je hteo zadiviti. Stvari za koje je trebalo više alata ili puno vremena za izradu, naručivale su se kod majstora. Svaka devojkica je morala da ima za svadbu drvenu škrinju za stvari. Škrinje su oslikavane motivom životnog stabla (vaza sa cvećem) i često su bojene. Danas se još izrađuju kako stari, tako i noviji predmeti poput lopate za vađenje hleba iz peći, stočići – tronošci, niski stolovi, drvene velike mešaljke -*mješaje* za kuvanje.

Bukare – jedan od simbola dinarskog kraja svakako su bukare, iz kojih se stotinama godina pilo. Staklenih čaša nije bilo, pa su se od fino obrađenih daščica radile bukare.

¹² Pivac, T., Blešić, I. (2019): Kulturna udruženja i amaterska umetnost na području grada Obrovca, Srpsko-hrvatski odnosi, izbeglištvo i ideologija kao faktor izgradnje identiteta, Novi Sad, Golubić, 141-150, ISBN 978-86-88983-69-3

¹³ Kremenić, Ozimec, *op.cit.*

Izrada grubih metli –na stari držak od metle ili na drveni štap platnenom trakom vezivao se snop tvrdih trava i na taj način se pravila **gruba metla** kojom se mete dvorište i prostor za koze. Lep primer kako se koriste prirodni materijali.

Vrše se prave u Posedarju. Za pletenje vrša беру se grane od *žuka*, koji raste uz more, u bočatoj vodi. Grane se suše, potapaju se pre pletenja i slažu se u oblik vrše. Vežu se *muškim žukom* (s cvetićima), a promera su dvadesetak centimetara, te oko 50-60 cm dubine. Na jednom kraju imaju upletene grane sužene prema središtu vrše, što onemogućava ribi da izađe kada jednom uđe u vršu. S druge strane je okrugli otvor za vađenje ribe, koji se prilikom ribolova začepi morskom travom *resom*, *glavočaricom*, od koje se napravi kuglica, ili okruglim komadom drveta. U plitkom moru, dubine oko jednog metra, vrša se stavi u škrapu i zatrpa se kamenjem. Riba uđe u vršu i više ne može izadi¹⁴.

Gastronomski proizvodi

Za područje Ravnih kotara tipične su sorte maslina: **oblica**, i inače najraširenija izvorna sorta masline; zatim **drobnica i levantinka**, dok su **karbunčela i krvavica**, tipične sorte samo za ovo područje. Od sorti vinove loze, za Ravne kotare je tipična izvorna sorta crnog grožđa **crljenak**, a belog **maraština**. Uzgajaju se još izvorne bele sorte: **debit i pošip beli**, te crne: **plavina, lasina, babid, zadarka, svrdlovina crna i gegid**. Za Ravne kotare tipična je višnja maraska, na osnovi koje je nastao čuveni zadarski maraskino. Dok je u drugim područjima Dalmacije ova sorta gotovo nestala, u Ravnim kotarima i dalje se podižu novi zasadi.

Na području Žegarskog polja i Bukovice nastao je čuveni **žegarski kupus**. Proizvodnja je bila proširena u naseljima: Kaštel, Prudelj, Nadvoda, Sanaderi i Bundale, a manje u ostalim delovima. U literaturi se navodi i **krupski kupus**, koji je verovatno samo podtip žegarskoga. Uz ovaj kupus u proizvodnji je i **domada raštika**, stara dalmatinska povrtarska biljka, nezaobilazna u svakodnevnoj ishrani. Od ratarskih kultura na prvom mestu su stare pšenice, naročito pšenica **brkulja**, zatim ječam **spasitelj**, te domaća raž, koja se naročito uzgajala oko Benkovca; kukuruz **brnda**, i **brzak** ili **brzovodac**, zatim zob i proso.

Od rasa domadih životinja posebno se ističe koza. U Ravnim kotarima i Bukovici raširena je **hrvatska šarena ili dinarska koza**, koja se u literaturi spominje i kao **bukovička koza**. Uzgaja se i ovca **dalmatinska pramenka** te govedo **buša i primorsko-dinarski magarac**¹⁵.

Primeri dobre prakse u svetu

Tradicionalne rukotvorine i vizuelne umetnosti su oslonac materijalne kulture zajednica. One čini većinu suvenira koje turisti kupuju, posebno na novim destinacijama, i to pre masovno proizvedene robe, koja je obično jeftinija ili lako dostupna.

Mnogi turistički projekti za siromašnije ili nedovoljno razvijene oblasti bave se načinom izrade rukotvorina na atraktivan i ekonomski održiv način kako bi se zajednice uključile u turizam. Na primer, u projektu Delta Okavango u Bocvani, lokalne žene proizvode korpe i prodaju ih kako u Delti, tako i preko maloprodajnih objekata na drugim mestima. U Zapadnom Bengal, preporod nekih od najizrazitijih i najsloženijih tehnika slikanja u zaostalim ruralnim područjima pratila je povećana turistička poseta, osnaživanje žena i smanjenje siromaštva. Dobre prakse su vidljive u Arts D'Angkor Artisans radionici u Kambodži, osmišljenoj da obezbedi mogućnost lokalnim zanatlijama da prezentuju svoj rad turistima u okviru radionica i u prodavnicama oko mesta Svetske baštine Angkora. Ritualne maske koje su se koristile u plesnim predstavama naroda Dogona u Maliju sada se prave i kao

¹⁴ Kremenić, Ozimec, *op.cit.*

¹⁵ Kremenić, Ozimec, *op.cit.*

suveniri. Prodaja rukotvorina predstavlja jedan od retkih izvora prihoda za starosedeoce. Prihod od turizma, koji je zaradio narod Uros na jezeru Titikaka u Peruu koristi se za kupovinu zaliha sa lokalnih tržišta kako bi se nastavila zanatska proizvodnja. U razvijenim sredinama, rukotvorine se izlažu na sajmovima i posebno dizajniranim pijacama.

Gastronomsko nasleđe je stavilo mnoga mesta na turističku mapu, posebno u Evropi i sve više u Latinskoj Americi i Aziji. Primeri uključuju vinske i gastronomske rute kao što je mađarsko vino na temu Vilanji-Šikloš ruta ili staza sira i jabukovače u Asturiji, Španija, oba ova primera doprinose ruralnom razvoju. Festivali hrane, kao što je u Gorskom kotaru, sadrže besplatne aktivnosti od radionica kuvanja do sakupljanja i prerade lokalnog šumskog voća i lekovitog bilja¹⁶. Na Malti je uvedena sertifikacija za lokalno proizvedene rukotvorine Malteškog saveta za zanate. Na Novom Zelandu je zaživela inicijativa koja omogućava turistima da učestvuju u edukativnim radionicama o muzici i umetnosti u kontekstu zajednice¹⁷.

Inicijativa Evropske destinacije izvrsnosti (EDEN-European Destination of Excellence) predstavlja dobar primer transnacionalnog projekta za marketing nematerijalnog kulturnog nasleđa. Ovaj projekat Evropske komisije pokrenut je 2006. godine i ima za cilj da podrži raznolikost evropskog turizma i održivih destinacija u nastajanju. Svake godine se bira najbolja destinacija, koja je sačuvala i promovisala nematerijalno kulturno nasleđe na autentičan i održiv način. Hrvatska do sada broji ukupno devet nacionalnih EDEN pobjednika i 36 finalista, koji su izabrani na sledeće teme: Ruralni turizam (dobitnik Sveti Martin na Muri, 2019), Turizam i lokalna nematerijalna baština (Đurđevac-grad Picoka, 2007), Turizam i zaštićena područja (Severni Velebit, 2008), Turizam uz vode (grad Nin, 2009), Turizam i prenamjena fizičkih lokaliteta, Pristupačni turizam, Turizam i lokalna gastronomija (Gornje Međimurje, 2006), Kulturni turizam (Vukovar-Vučedol-Ilok), te Wellness i well-being turizam¹⁸.

SWOT analiza značaja folklornog nasleđa u turističkim kretanjima Bukovice i Ravnih kotara

SWOT analiza odnosi se na identifikaciju jakih i slabih strana područja Bukovice i Ravnih kotara kao turističke destinacije i ključnih faktora iz okruženja, odnosno šansi i pretnji, koji imaju uticaj na folklorno nasleđe.

¹⁶ UNWTO, *op.cit.*

¹⁷ <https://www.heritagefund.org.uk/funding/good-practice-guidance/intangible-cultural-heritage>

¹⁸ <https://croatia.hr/en-gb/special-projects/eden>

Snage • Pripadnost regiji Dalmacija • Dobra drumska saobraćajna infrastruktura • Bogatstvo kulturnog nasleđa (arheološki lokaliteti, utvrđenja, sakralni objekti, folklorno nasleđe, očuvana arhitektura naselja) • Raznovrsne manifestacije • Očuvanje tradicionalnih zanata • Obnova izrade nošnji i obuće • Kulturna umetnička društva	Slabosti • Nedovoljna zainteresovanost lokalnog stanovništva za obnovu i ulaganje u folklorno nasleđe • Slaba promocija resursa zasnovanog na folklornom nasleđu
Šanse • Trend povećanja tražnje za specifičnim oblicima turizma, oblicima turizma zasnovanim na autentičnosti lokalne zajednice, • Porast interesovanja za kreativni turizam • Politička podrška intenzivnijem turističkom razvoju ove regije	Pretnje • Politička situacija • Nesigurnost povratničkog stanovništva • Nedovoljna podrška vlasti i slaba ulaganja u razvoj turizma • Ekonomski ili tržišni problemi • Nedostatak materijala ili visoka cena materijala za izradu tradicionalnih predmeteta

SWOT analiza ukazuje da Bukovicu i Ravne kotare karakterišu povoljni preduslovi za razvoj turizma zasnovanog na nematerijalnom kulturnom nasleđu kao i tradicionalnim gastronomskim proizvodima. Saobraćajna infrastruktura jedna je od najvećih snaga i sama pripadnost teritorija jednoj od najrazvijenijih turističkih regija. Pored toga ističu se brojne prirodne i kulturne vrednosti koje privlače posetioce, očuvani stari zanati i postojanje brojnih kulturnih društava koji čuvaju od zaborava nošnju, igru i pesmu. Kada su u pitanju slabosti zapažaju se slabosti koje se odnose na nedovoljnu promociju, kao i nedovoljnu zainteresovanost lokalnog stanovništva da se više angažuje oko očuvanja starih zanata. Šansu treba tražiti u sve većoj tražnji turista za specifičnim oblicima turizma, za kreativnim turizmom i želji da se upoznaju sa lokalnim proizvodima, načinom njihovog pravljenja. Takođe, velika šansa je i to što opštine i turističke zajednice opština mogu da apliciraju na različite projekte i dobiju određena finansijska sredstva od EU. Najveća pretnja je što se posledice rata još uvek osećaju, a samim tim povratničko stanovništvo oseća nesigurnost. Ekonomski ili tržišni problemi su prisutni, jer povratničko stanovništvo ima poteškoća u zarađivanju za život.

Zaključak

Na području Ravnih kotara i Bukovice turizam nema predugu tradiciju, ali ima odlične uslove, pre svega zbog ekološki očuvanog prostora, opuštajućeg mira, u vazduhu prirodne aromaterapije, te posebno, ekološki proizvedenu hranu, pripremljenu na tradicionalni način. Naime, brojni se oblici turizma oslanjaju na elemente tradicionalne poljoprivrede: eko, ruralni, etno, gastronomski, enološki, zdravstveni i drugi. Na temelju vlastite tradicije treba izgraditi ponudu kojoj se ne može odoleti: obilazak domaćinstava i uživanje u tradicionalno

pripremljenoj hrani, obilazak vinskih podruma u kojima se mogu degustirati domaća vina i destilati, učestvovanje u berbi i preradi maslina, pravljenje vrša ili grubih metli, učenje o tradicionalnoj nošnji i kako se prave pojedini elementi nošnje i sl.

Ponuda folklornog nasleđa može se ostvariti i kroz konobe i ugostiteljske objekte koji u svojem ambijentu imaju domaće tradicionalne predmete, iz nekadašnje svakodnevne uporabe, te koji pripremaju tradicionalna jela sa domaćim namirnicama.

Gastronomski turizam uključuje izvornu gastronomsku ponudu Ravnih kotara i Bukovice s istaknutim domaćim autohtonim jelima i pićima napravljenima od namirnica iz domaće proizvodnje. Uz brojne specijalitete od mesa sa ražnja ili ispod peke, tu su i pura od domaćeg kukuruza tvrdunca i pšeničnog brašna, kiseli žegarski kupus sa suvom kaštradinom, goveđim ili svinjskim mesom ili domaća jagnjetina pečena ispod sača (peke) s krompirom.

Korišćenje ovog "živog" nasleđa u turističke svrhe može da pruži i mogućnost zapošljavanja, doprinese ostvarivanju (dodatnog) prihoda lokalnog stanovništva, spreči migracije iz ruralnih krajeva, naročito mladih i nezaposlenih, i doprinese negovanju osećaja ponosa među zajednicama.

Svakodnevno smo svedoci promena u turističkoj tražnji i težnje gostiju za potpunim i celovitim odmorom. Moderan gost želi više, želi se upoznati sa svim posebnostima, autohtonim i tradicionalnim vrednostima sa kojima se ne susreće tako često, želi istinski da doživi prostor koji posećuje. Područje Ravnih kotara i Bukovice je pokretač razvoja turizma, a i predvodnik u očuvanju i promociji bogatog kulturnog nasleđa baštine dalmatinskog zaleđa.

Zahvalnost

Autori izražavaju zahvalnost Srpskom narodnom vijeću i Ministarstvu nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ev.br. 451-03-66/2024-03/200125 i 451-03-65/2024-03/200125)"

THE FOLKLORE HERITAGE OF RAVNI KOTAR AND BUKOVICA - SIGNIFICANT POTENTIAL FOR TOURIST MOVEMENTS

Abstract

Folklore heritage represents an important segment of cultural heritage that not only preserves the identity of local communities but also plays an important role in tourism development. This paper explores the connection between folklore heritage and tourism in the regions of Ravni Kotari and Bukovica in Croatia, analyzing how traditional customs, dances, music, crafts, traditional food, and food products can be used to promote tourism. Through an overview of existing positive tourism practices and initiatives in the world, the potential for sustainable tourism development that respects and protects folklore heritage is indicated. The paper indicates the importance of folklore in tourism, which can contribute to the preservation of traditions and the improvement of the economic situation of local communities.

Keywords: cultural heritage, folklore heritage, tourism, Ravni Kotari, Bukovica